

Kentsel Dönüşümü ve Kentsel Muhalefeti Kent Hakkı Üzerinden Düşünmek

Son yıllarda özellikle metropoliten kentlerimizde alışık olmadığımız yoğunluk ve büyüklükte kentsel müdahaleler izleniyor. Bu müdahaleler arasında dönüşüm ve yenileme adı altında geliştirilen projeler çeşitli semtleri tarihlerinden ve yaşayanlarından koparan uygulama yöntemleriyle çokça tartışılır hale geldi. Genelde bu projelerin kentleri çevreleyen geçekondulu mahallelerinde, merkezde yer alan ve çöküntü alanları olarak adlandırılan yoksul mahallelerinde ve sanayiden arındırılmak istenen bölgelerde geliştirildiğini gözliyoruz.

İstanbul'un küreselleşme hedefleriyle de doğrudan ilişkilendirilebilecek dönüşüm ve yenileme projelerine, işlev değişikliği, deprem, yoksulluk, suç, bakımsız ve çirkin fiziki yapı gibi gerekçeler öne sürülüyor. Ancak bütün projelerin ortaklaştığı bir konu var ki kent yoksulları, işsizleri ve düşük ücretli çalışanları bu projelerin bir sonucu olarak çaresizlik ve seçeneksizlik içinde kent dışına ya da marjinalliğe itiliyorlar. Bu sonuç, bazı bölgeler için hakiki bir ihtiyaç olan dönüşüm ve yenileme süreçlerinin, adaletsiz, kutuplaştırıcı, rant amaçlı gibi sıfatlarla anılmasına neden oluyor. Söz konusu projelerin yoksulluk, işsizlik ve suç gibi toplumsal ve iktisadi sorunları göz ardı ederek fiziki iyileştirme/süperleştirme hedefine odaklanması eleştirileri daha da artırıyor. Düşük ücretli kesimlerin taşındığı TOKİ konutlarının yer seçimlerine, dayanıklılığına, kalitesine, taşınan kesimlerin sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkilerine uygunluğuna yönelik ciddi eleştiriler ve genel başarısızlık hali, çözüm olarak sunulanın da yeterli olmadığını, rakamsal büyümeyle yönelik bir sosyal konut üretim sürecinin eksikliklerini gözler önüne seriyor.

Yaşanan sürecin hissettirdiği, merkezi ve yerel yönetim eliyle uzun vadeli bir projenin hayata geçirildiği, kente yakışmadıkları suçlamasıyla dışlanan grupların kent dışına itildiği ve boşaltılmaları mekânların sermayeye teslim edildiğidir.

Kentsel Dönüşümün İstanbul Tezahürü

Sürekli yenilenme ve ilerleme insanlık tarihine için bir durum. Özellikle kapitalist kent içerisinde kenti yapan faktörler üzerinde yaşanan değişim süreçleri kapitalizmin yeniden üretimi için kaçınılmaz sayılır. Bu süreç planlı-projele olabileceği gibi kendiliğinden bir süreç olarak da gelişebilir. Bu geniş anlamı içerisinde düşünüldüğünde, kentsel dönüşüm kentte değişime karşılık

gelen her şeydir! Planlama literatüründe daha programlı bir değişim sürecine yönelik müdahaleleri içerir. Kısaca, çeşitli sebeplerle arazi kullanımlarda yaşanan değişim ihtiyaçlarına yönelik geliştirilen ve yalnızca fiziki planları değil mekânın içinde yaşayanları ya da mekânı kullananları da hedefleyen planlı, programlı bir değişim sürecine karşılık gelir. Çoğu zaman kapitalizmin, zaman zaman da hükim ideolojinin ihtiyaçları çerçevesinde açıklanır.

İstanbul'da kentsel dönüşümün tezahürü bu açıklamalarla öncelikle özne sorunu nedeniyle uyumsuz. Kentsel dönüşüm uygulamalarının yaşayanlara hizmet etmekten ziyade yeni kullanıcıları/yaşayanları, yani soylulaştırmayı hedefliyor olmaları tartışmayı şiddetlendirir. Soylulaştırma, mevcut sistemin ve rant dayalı iktisadi büyümenin mantığına uygun olarak kolaylıkla fiziki yenileme ile ulaşılabılır bir hedef olduğundan, sosyo-ekonomik dönüşümü öteleyen ve değerlendirme dışı bırakan uygulamalar sıkışır. Bu çerçevede "insan için kent" sloganından beslenen ve "kent hakkı" kavramı ile desteklenen, "kent öncelikle yaşayanları içindir" argümanı üzerinden yeni bir tartışma alanı açılır.

Kentsel dönüşümün itici faktörleri düşünüldüğünde net bir şekilde ortaya çıkan egemen ideolojinin tahakkümüdür. Bu anlamda, kentsel arazi kullanımında, kullanıcıda ve kamusal alan yaklaşımında değişim, planlamanın katı kurgusunu kırma isteği, spekülasyon ve rant amacı bütün bütün uygulamalarda net bir şekilde okunur.

İstanbul'da kentsel dönüşüm dört farklı şekilde gerçekleşmektedir:

✦ **Kendiliğinden dönüşüm:** Yap-sata dayalı bu süreç kurumsal inşaat sektörünün büyümesi ile giderek azalmakta olsa da hala hakim dönüşüm biçimi olarak devam etmektedir. Noktasal yatırımlara karşılık gelir, fiziki ve sosyal yapıda radikal dönüşümlere neden olmaz. Uzun yıllar boyunca özellikle metropoliten kent ekonomilerinin önemli büyüme dinamiklerinden birisi olduğu gibi kente göç etmiş kesimlerin sosyal mobilitesinde de önemli roller üstlenmiştir.

✦ **Büyük metropoliten projeler:** İstanbul'un küresel yarış içerisindeki rekabet gücünü arttırmak üzere 1980'lerin ortalarından itibaren geliştirilen bu projeler etki alanlarının büyüklüğüne göre değişimle birlikte kendilerini çevreleyen bölgenin dönüşümünde de tetikleyici rol oynarlar: Olimpiyat Parkı, Formül 1, Sabiha Gökçen havalimanı, metro ve diğer ulaşım yatırımları ile büyük alışveriş merkezleri bunların İstanbul'daki en önemli örnekleri olarak sıralanabilir. Bu

projelerin tamamı belirli bir tüketim ve yaşama biçimine karşılık gelmektedir ve ayak uyduramayaları dışarıda bırakmaktan imtina etmezler.

♣ **Planlı dönüşüm:** Nazım ve uygulama imar planları ve tadilat planları ile getirilen yeni işlev ve yoğunluk kararları üzerinden yaşanan dönüşümler aslında uzun süredir adına dönüşüm demeksizin yaşadığımız önemli dönüşüm süreçlerine karşılık gelirler. Örneğin, Beykoz sirtlarında Kavacık'la ilişki içerisindeki bölgelerde 1/5000 nazım imar planları ve 1/1000 uygulama imar planları ile ciddi bir dönüşüm süreci yaşanmaktadır. Yine Sarıyer'de parça parça hazırlanan planlarla Maslak'taki merkezi iş alanı (MİA) ile bağlantılı olarak İstinye Park tipi yatırımlar, lüks konut siteleri vs. yaratılmış, dahası bunlar için güçlü ulaşım bağlantıları oluşturulmuştur. Hazırlanan planlarla, İstanbul genelinde, çok uzun yıllardır sanayi faaliyeti sürdüren tesisler bir anda ticaret ve hizmet sektörüne kaydırılmakta, yer değiştirmesi ya da kapanması öngörülen tesislere ve bu tesislerin çalışanlarına hiçbir yönlendirme ve destek yapılmamaktadır. Tabi bu kategorinin en önemli sonucu Maslak aksı olarak okunmalıdır. Hiçbir büyük ölçekli planda işaret edilmeyen Maslak aksında yüksek yoğunluklu bir MİA, tamamen bu alt ölçek ve tadilat planları marifeti ile gerçekleşmiş durumdadır. Üçüncü köprü bile bu şekilde getirilmekte olan bir yatırımdır. İstanbul'da planlı dönüşüm, adından anlaşılının aksine, genelde gizli bir gündemin gerçekleştirilmesinde önemli roller oynamıştır, oynamaya devam etmektedir.

♣ **Dönüşüm projeleri:** Nihayet adına doğrudan dönüşüm ya da yenileme denilerek sürdürülen, ancak genelde sahte gerekçeler ve kapalı süreçler üzerinden şekillendiğinden gizli gündemlerden kaçamayan ve çokça tartışmalı süreçlerin ardından pek uygulanma şansı da bulamayan projeler var. Örneğin, Kartal üst ölçekli planda İstanbul'un ikincil merkezlerinden birisi olarak düşünülmektedir.

Sipariş üzerine Zaha Hadid tarafından bir helikopter gezisinin ardından projelendirilmiş ve bu projeye uygun bir plan hazırlanmıştır. Kurgulandığında çevredeki sanayi tesisleri, düşük kalitedeki mevcut yapı stoğu ile çoğu düşük geliri emekçilerden oluşan insan profiline tasfiye edilmesi gerekecektir –ki süreç Kartal'ın ikincil merkez olarak ilan edilmesini takiben zaten kendiliğinden bu yönde çalışmaya başlamıştır. Diğer yandan, Sulukule, Tarla başı gibi uygulamalar, kentin merkezindeki en yoksul mahallelerinin soyulaştırılması, sıhhileştirilmesi, suçtan arındırılması ve merkezi kentsel topraklardan

maksimum değişim değeri elde edilmesi gibi motivasyonlarla sürdürülmektedir. Genelde bu projelerde mekânın yaşam kalitesinin düşüklüğü gibi bir meşruiyet zemini üzerinden hareket edilerek, burada yaşayanların tek tek ikna ve baskı yöntemleriyle başka yere gitmesi ya da TOKİ'nin kent dışında inşa ettiği ucuz toplu konulardan konut satın alması sağlanıyor. Sonraki aşamada da, boşaltılan bölgede, iktidara yakın bir inşaat şirketi ya da TOKİ eliyle orta ve üst gelir grubuna hitap eden konutlar üretiliyor, alışveriş merkezleri, oteller yapılıyor.

Kentsel Muhalefet

Gündemdeki kentsel dönüşüm projeleri düşünüldüğünde insan merkezli bir kentsel dönüşüm yaklaşımını oluşturmanın önünde ciddi sorun alanları var. Bunlar arasında öncelikle, bütünsellikten yoksunluk, özgünlük/yerellik eksikliği, kalkış noktasında ve çözümlenmelerde fiziki düzenleme vurgusu, kamu / toplum / kullanıcı yararı / kullanım değeri muğlaklığı, genelde göstermelik katılım süreçleri, şeffaflık ve hesap verebilir idare yoksunluğu, rantı düzenleyici ve mülkiyeti sınırladıcı araçların eksikliği sıralanabilir.

Egemenlerin bu sorun alanlarıyla mücadele etmesi beklenemez; neticede bu sorunların varlığı onların varlık nedeni ya da varlıklarını güçlendirme alanıdır. Egemenlere hizmet etmek durumunda kalmış planlama ve mimarlık disiplinlerinden de böylece bir çıkış ummak gerçekçi değil. Dolayısıyla yerel siyaset içerisinde egemen olmayan ve egemenlere hizmet etmeyen kesimler arasında bir muhalefetin örgütlenmesi beklenir. Bu çerçevede düşünülebilecek, dünyada ve İstanbul'da örnekleri giderek artan ve güçlenen örgütlenme ve karşı durma biçimleri insan merkezli bir kentsel dönüşüm tahayyülünün mihihen taşları olarak düşünülmelidir. Bu yapılar yerel siyasetin kayıtsız kalamayacağı bir güç haline gelmektedir ve yakın zamanda kentsel dönüşüm süreçlerinde daha çok söz sahibi olacakları beklenbilir.

Yerel siyasetin bu yeni ya da yeniden güçlenen yapıları çok farklı örgütlenmelere/örgütülülük biçimlerine karşılık gelebiliyor ama "neden kentsel muhalefetin içindeyiz" sorusuna verdikleri yanıtta genelde birleşiyor. Kendini son dönem kent politikaları ve uygulamalarına muhalif olarak tanımlayan hemen herkes karşı çıkışlarını yaratılan adaletsizliklere, eşitsizliklere, mağduriyetlere, kamu yararı eksikliğine, gayrimişru çıkar ilişkilerine vs. bağluyorlar. Bu çerçevede bu olumsuzluklara neden olan etkenlere yönelik farklılıklar içeren ve zaman zaman aralarında anlaşmazlıklar yaratan söylemlerini ve yöntemlerini hafifçe gözden geçirerek olumsuzluklar üzerinden anlaşmak ve biraradalığa yönelik bir adım atmak mümkün ve çok da zor değil. Biraradalık, çünkü bu

yapılar tek tek bakıldığında kentsel muhalefet açısından çeşitli yetersizlikler ve güçsüzlükler içerisindedir ve ancak birarada durma hali bu sorunları aşip insan merkezli bir gelecek tahayyülünü yerel siyasetin belirleyicisi haline getirebilir. Doğrudan ya da dolaylı olarak kentsel dönüşüm muhalefet eden oluşumlar çoğaldıkça, bunların eylemlerinin de kamuoyunda farkındalık yaratarak yerel siyasete, karar alma süreçlerine etki etmesi ve özelinde kentsel dönüşümüne yönelik tartışmaları açığa çıkarması beklenir.

Günümüz itibarıyla kentsel muhalefet yapıları ve muhalefetin odakları arasında meslek odaları, sendikalar, sivil toplum kuruluşları (STK'lar), politik örgütlü gruplar, sivil inisiyatifler, mahalle örgütlenmeleri, şemsiye organizasyonlar, üniversiteler, medya ve küresel sivil oluşumlar sayılabilir. Bunların bir kısmı geleneksel, bir kısmı yeni yapılardır. Diğer yandan, bir kısmı kentsel dönüşümüne topyekun bir karşı çıkış içerisindeyken, bir kısmında karşı çıkış kişilere ya da gruplara bağlı olarak gerçekleşmektedir. Bu çerçevede öncelikle mevcut kentsel muhalefet yapılarını tek tek, ama birarada durarak güçlenme olasılıklarını da tartışarak, değerlendirmek gerekir.

Meslek Odaları

1980'lerin sonlarından itibaren özellikle hukuki süreçler üzerinden kentsel muhalefete başlayan meslek odaları, hala aynı kararlılıkla ve zaman zaman mesleki ve meslek insanına yönelik kaygılardan oluşan iç çelişkileri de bünyelerinde taşıyarak mücadelelerini sürdürüyorlar. Bu süreçte özellikle Mimarlar Odası ve Şehir Plancıları Odasının etkinlikleri tartışılmaz.

Sermaye odaklı kentsel müdahalelere hukuki itirazlar arasında çok sayıda kamu yararı merkezli dava dikkati çekiyor ve kentsel muhalefetin sembolü olarak Park Otel hala kullanılmayan bir yapı olarak Taksim'de duruyor. Muhalefet edilen kentsel müdahaleleri yanlış ilan eden çok sayıda basın açıklaması yapılarak mesleki anlamda yapılan yanlışların sürekli altı çiziliyor. Kentsel müdahaleleri tasarlayan yerel ve merkezi yöneticiler ve sermaye grupları ile yüz yüze etkileşim ve münazara süreçleri yaşanabiliyor. Tabii, bu anlamda ciddi bir lobi faaliyeti sürdürülüyor.

Meslek odalarının bu karşı çıkışlarındaki motivasyonları arasında genel olarak neoliberalizm karşıtı duruşları, iyi uygulamaları hedefleyen mesleki kaygılar ve üyelerin bir kısmının "muhalefet edin" yönündeki baskıları sayılabilir. Tabii meslek odalarının kentsel muhalefet açısından değerlendirildiğinde karşı karşıya kaldıkları ciddi sorunlar da var. Sanırım öncelikle meslek odalarının kendi

aralarında ve diğer muhalif yapılarla koordinasyon sorununu altını çizmek gerekir. Bunun nedenleri arasında çıkar çatışmaları kaynaklı geleneksel anlaşmazlıklar ve meslek şovenizmi sayılabilir. Meslek alanına yönelik tekrar eden vurguların kamuoyunun gözünde erozyonu, liderlik hırsı ve medyadaki tartışmalarda merkezde olma isteği yine ciddi sorunlar arasındadır. Meslek insanının piyasa ve siyaset karşısındaki sıkışmışlığı ile meslek etiği arasında kararsızlık meslek odası yönetimlerinde de ister istemez yansımaları bulur. Bu durum üyelerin bir kısmının muhalefete muhalif olması gibi bir sonuç doğurur ki seçime dayalı meslek odası siyaseti gereği bu kesim de tamamen göz ardı edilemez. Tabii insan gücü eksikliği, zaman ve para sıkıntıları olagelenin tamamına hakim olma ve karşı çıkılması gerekenlerin tamamına karşı çıkmanın önündeki ciddi engeller olarak vurgulanmalıdır.

Sendikalar

Sendikaların endüstri devrimi sonrasında başlamış mücadeleleri devam ediyor ama çok yıpratıldılar, gücünden düşürüldüler, bölündüler, etkilerini kaybettiler. Yine de sistem içi yoksullukla (yani ucuz emek politikalarıyla) mücadelenin en güçlü sivil öznesi durumundalar ve daha iyi bir örgütlenme biçimi icat olunana kadar bu durum değişmeyecek gibi duruyor. Ancak mücadelelerinin ekleniminin değiştiği de açık. Bu eksten üzerinden düşünüp, kendi özeleştirimini yapmak ve yenilenmek sendikalar için acil bir gerekliliktir. Bu yenilenme içinde belki de en öncelikli konu üyelerinin yaşamlarına daha çok dokunma gereğidir ki bu da kentsel muhalefetin içinde daha çok bulunmak demektir. Genel olarak kapitalizm karşıtı yapılarının bu süreçte dahil olmalarını kolaylaştırması beklenir. Ancak bugüne kadar sendikaların kentsel muhalefet içerisinde etkin bir rol aldıklarını söylemek mümkün değil.

Sendikaların bu süreçte katılmalarının önündeki en büyük engel bugünkü yapıları içerisinde kentsel müdahalelere ve üyelerinin yaşamlarının kendisine dair meselelere ilgisizliktir. Sendikalar arasında ve sendika içerisindeki liderlik yarışları, diğer muhalif örgütlenmelerle koordinasyon sorunu ve çıkar çatışmaları kaynaklı geleneksel anlaşmazlıklar meslek odalarında da gözlenen sorunlardır. Bazı sendikaların muhalefete muhalif olması, başka bir deyişle iktidar ile yakın ilişkiler içerisinde olması ayrıca önemli bir engel olarak değerlendirilmelidir.

Sivil Toplum Kuruluşları

Osmanlı'nın vakıf deneyimini saymazsak sivil toplum Türkiye coğrafyası için yeni bir kavram. Bu konuda çalışmalar yürüten sivil toplum kuruluşlarımız da sayı ve güç olarak henüz çok yetersiz durumdadır. Özellikle 1996'da yapılan Habitat II çerçevesinde gündeme gelen ve yaşam dünyalarımızda giderek daha çok yer kaplamaya başlayan sivil toplum kuruluşları (STK'lar) arasında yer alan az sayıdaki kentle ilgili oluşum 1990'lar boyunca kentsel yönetişim içerisinde yer almaya çalıştıktan ve bu girişimlerinden sonuç alamadıktan sonra, 2000'lerde beklenmedik derecede güç ve prestij kaybettiler.

STK'ların kentsel muhalefet içerisinde yer alma motivasyonları içinde öncelikle sistem içi mücadele alanlarına ilişkin inanç ve iyileşme ümidi sayılmalı. Tabii, STK'ların ayakta kalmalarını sağlayan en önemli kaynak olduğundan bu yöndeki fonlara erişim de çok önemli. Ancak Türkiye coğrafyasında yerleşik ve gelenekleşmiş bir aktör sayılmamaları, genellikle yardımseverlikle bağdaştırılmaları ve insanları için görece yeni bir fikir/olgu olmalarından kaynaklı şüphecilik, sistem içi olmaları nedeniyle ideolojik, fonlar ve destekler nedeniyle mali olarak yönlendirilmiş/belirlenmiş hareketler olduklarına dair yaygın kanaat ve nihayet bunları toparlayarak altı çizilmesi gereken güven sorunu çoğulluğa dayalı yapıları itibarıyla aşlamayacağı düşündüğümüz en ciddi sorunları. Gereksinimlerine karşılık veremeyen ve yeterince demokratik olmayan mevzuat yine ciddi bir sorun. Sıradan insana erişimde başarısızlık hem üye sayılarının düşüklüğü, hem Türkiye nüfusunun STK'lara üyelik oranı hem de sokaktaki gözlemler çerçevesinde genel bir sorun. Şemsiye organizasyonlara yönelik isteksizlik ve merkezde olma isteği de çoğu zaman birarada durarak aşlabilecek sorunların tek tek STK'ların önünde aşılmaz hale gelmelerine neden oluyor. Uğraş alanlarında faal diğer STK'lar ile rekabet, güçlenmelerini engelleyici bir diğer olumsuzluk.

Politik Örgütlü Gruplar

Özellikle gecekondular mahallelerinde, 1980 darbesinden önce varolan ya da daha sonra oluşan politik gruplar ve bu grupların kentsel muhalif süreçler içerisinde aldıkları tavır, belirleyici olabiliyor. Bu grupların bugün genel olarak izledikleri yöntem "kendi varolma/çoğalma mekanlarını" çoğunlukla fiziki mücadeleye ve barikata dayalı olarak savunmaktan ibaret. Tabii bunun ötesine geçerek mahallelerdeki yaşama dair politikalar üreten ve eylemlilikler içerisinde bulunan gruplar da var. Özellikle Dikmen, Sarıyer gibi bölgelerde Halk Evleri

çerçevesinde kentsel müdahalelere yönelik ciddi ve uzun soluklu bir muhalefet de örgütlenmiş durumda.

Politik grupların en önemli motivasyonu doğal olarak ideolojik. Devrim, kurtarılmış bölge vb. kavramlar etrafında toplanmış, çoğu genç ve radikal gruplardan bahsediyoruz. "Kendi varolma/çoğalma mekanlarındaki" güçlerini ve meşruiyetlerini arttırmak/pekiştirmek, en azından varlıklarını sürdürmek istiyorlar. Genelde yıkımlara direnmek üzere barikat kurmakla sınırlı kalan kentsel konulara yönelik ilgilerini giderek arttırıyorlar. Öncelikli sorunları 1980 darbesi sonrası oluşmuş anti-demokratik ortamla ilgili. Siyasallaşmaktan ürkmüş bir toplumla karşı karşıyalar.

Dahası, giderek daha çok tüketime endekslenen ve iktisadi ilişkilerin dışındaki zamanı sınırlanmış bir toplum yapısı oluşmuş durumda. Diğer yandan, faaliyet gösterdikleri alanlarda farklı ideolojilerin varlığı aynı düzlemdeki gücün parçalanmasına neden oluyor. Çeşitli nedenlerle fazlasıyla bölünmüş yapılar olmaları bu güçsüzlüğü kronikleştiriyor. Politik gruplar çoğu zaman kapalı örgütlenmeler ve öğrenmeye, değişime, etkileşime açık olmadıkları söylenebilir. Dolayısıyla kentsel muhalefet ile eklemlenmelerinin önündeki bir ciddi sorun da bu kapalılık olarak belirlenebilir. Barikat ile yoksulluk arasında sıkışmışlık olarak tabir edilebilecek bir diğer sendromdan da burada bahsedilmeli. Politik grupların gecekondular bölgelerinde varolma nedenleri biraz da bu bölgelerin yoksullukları/yoksullukları ile ilgili ve sistem içi çözümlerle bu sorunların giderilmesi varoluşlarını tehlikeye düşürebilir. Bu durum, revizyonist sayılabilecek bütün çözümlere mesafeli yaklaşmalarına neden olur ki; ya yok olmalarının sebebi olacaktır ya da devrime kadar çözümsüzlük hakim olacaktır.

Sivil İnisiyatifler

Son dönemde etkinliği giderek artan akademisyen, öğrenci, uzman ve sıradan vatandaşlardan oluşan sivil inisiyatifler sivil toplum ile politik gruplar arasında sayılabilecek, iki grubun da zayıf yönlerini kapatma gayretinde, bir yandan da kendi zayıflıklarını doğuran yeni oluşumlar. 2000'li yılların ikinci yarısı itibarıyla giderek güçlenen, meşruluk kazanan ve geleneksel olanlara ilaveten yaratıcı muhalefet biçimleri geliştiren gönüllülük temelli yapılar. Sürekli ve her mücadelelerine olmamakla birlikte meslek odaları, STK'lar, siyasal partiler, radikal politik gruplar ve sendikalar destek alabiliyorlar. Son dönemde öne çıkan oluşumlar arasında İMECE, Kentsiz, Sultukule Platformu ve Dayanışmacı Atölye ilk akla gelenler.

Motivasyonlarını genel olarak kentlin meselelerine sahip çıkmak, akademik ve mesleki yanlış uygulamaları durdurmak, bu uygulamalardan mağdur olanlarla dayanışmak, ileri süreçleri desteklemek, öğrenmek, paylaşmak ve değiştirmek olarak özetlemek mümkün. Şu ana kadar ki kısa geçmişlerinde yaşadıkları sorunları da meşruiyet, organize ve koordine olamamak, sürekli/istikrarlı olamamak, yalnızca akut sorunlara çözüm geliştirebilmek, deneyimsizlik, üst anlatımın olmadığı ya da vurgulanmadığı bir ortamda yer yer eklektik ve tutarsız bir söylem kurmak, farklı sivil inisiyatifler arasında söylem ve yöntem tartışmalarının yarattığı şüpheler, mahalli örgütlenmelerle işbirliği sürecinde yaşanan sorunlar, zaman ve para sorunları olarak sıralanabilir.

Mahalli Örgütlenmeler

Sürecin en önemli özneleri olması gereken mahalle demekleri vb. mahalli sivil örgütlenmeler de sivil toplumun süreçte güçlenmesine katkıda bulunuyorlar. 2000'li yıllarda mahallelere yönelik müdahalelerin artmasıyla bu yönde ciddi bir hareketlenme yaşandığı ve sayılarının giderek arttığı gözleniyor. Bunlar çoğunlukla mahalle demekleri ile muhtarlar etrafında gelişen güçlü yerel bağları olan örgütlenmeler. Sivil inisiyatiflerle işbirliği içinde gelişiyorlar. Barikattan alternatif plana çeşitli mücadele yöntemleri geliştiriyorlar.

Yaşamın içinden hakiki motivasyonları var; soyulaştırma süreçlerini durdurmak ve hemen bütün ilişkilerinin mekanı olan mahallelerinde kalmak, gelecek garantisi olarak gördükleri konutlarından ayrılmamak istiyorlar. Bu tip örgütlenmeler özellikle 1970'li yıllarda batı ülkelerinde de çokça tartışılmış ve halen varlıklarını sürdürüyorlar. Sorunları dünyadaki benzer yapılarla hemen hemen aynı. Temsiliyet ve kapsayıcılık ciddi bir sorun; genellikle 3-5 kişi (ve bu 3-5 kişinin görüşleri/tercihleri) etrafında ve mahallenin genelini temsil etmeyen bir örgütlenlikle sınırlı kalıyorlar. Bu sorunu aşip daha kapsayıcı bir yapıya ulaşma gayretinde olanlar da bu yapının sürekliliğini sağlamada sıkıntılar yaşıyorlar. Bazıları ileri ci olma yolunda olsa da çoğu tepkisel bir davranış biçimi içerisindeler ve ancak mahallelerine yönelik görünür bir tehdit söz konusu olduğunda harekete geçiyorlar, yamabaşlarında duran ve süreklilik gösteren sorunlar yokmuş gibi davranıyorlar. En azından söylem oluşturma sürecinin belirli bir aşamasına kadar literatürde NIMBYSM (Not In My BackYard – Benim Arka Bahçemde Değil) olarak bilinen bir tavır içerisinde oluyorlar. Bu tavır kentlin genel ya da diğer mahallelerinde yaşanan sorunlarına gözlerini kapatan ve sadece kendilerini doğrudan ilgilendiren sorunlarla ilgilennemeleri anlamına geliyor ki bu şekilde kentsel sorunların çözülemeyeceği bütün

uzmanlar tarafından vurgulanıyor. Zaman zaman farklı mahalli örgütlenmeler arasında fikir ve çıkar çatışmaları yaşanabiliyor. Örneğin tapulu mahallelerin söze "biz gecekondular mahallesi değiliz" diyerek başlaması mahallelerin birlikte hareket etmesinin önünde önemli bir engel. Liderlik ve kamuoyunda görünürlük kendi aralarında sorunlara neden olabiliyor. Özellikle radikal politik grupların örgütlediği olduğu gecekondular mahallelerinde bu grupların etkisi altına girilebiliyor ki bu durum temsiliyeti ve kapsayıcılığı oldukça düşüyor. Tamamen gönüllülük üzerinden işleyen ve aidiyetin da yeterince toplanmadığı mahalle demeklerinde en büyük sorunlardan birisi de zamana ve paraya dair olan sorunlar.

Şemsiye Organizasyonlar

Son yıllarda gözlediğimiz bir diğer yeni muhalif yapı biçimi de şemsiye organizasyonlar. Bunlar, birden çok örgütlenmenin sürekli bir hedef ya da akut bir sorunun çözümü için bir araya geldikleri, geleneksel ve yaratıcı muhalefet biçimleri sergileyen oluşumlar. Bunlar içinde sürekli var olmayı hedefleyenler de var. Örneğin, büyük ümitlerle kurulan ancak işleyişini bir türlü etkinleştiremeyen İstanbul Mahalle Demekleri Platformu 28 mahalle örgütlenmesinin üye olduğu ve etkin çalışması halinde bu mahallelerde yaşayan 1 milyon civarında insanı temsil edebilecek önemli bir kurum. TMMOB'a bağlı meslek örgütlerinin İstanbul şubelerinin bir araya gelip kentsel meseleleri masaya yatırdığı bir platform olan İKK'nın da son dönemde sivil oluşumlarla genişlettiği çalışma pratikleri var. Bu sürekliliği hedefleyen organizasyonlar dışında akut sorunlara muhalefet amacıyla kurulmuş Vapuruma Dokunma, Haydarpaşa İnisiyatif, Körtler Okulu Platformu, 3. Köprüye Hayır İnisiyatif gibi çok sayıda muhalif yapıyı bir araya getirmeye çalışan ve bu birliktelik üzerinden muhalefet eden şemsiye organizasyonlar da kentsel muhalefet içerisinde yerlerini alıyorlar.

Genel olarak onaylanmayan bir kentsel müdahaleyi engellemek ya da sürekli ve güçlü bir muhalefet sürdüreceği bir siyasal alan yaratmak amacıyla kuruluyorlar. Tabii çoğulcu yapılarından kaynaklanan sorunlar da yaşıyorlar. Bunlar arasında tutarlı olmayan söylemler, sürekliliği sağlayamamak, katılımcıların aralarındaki çıkar çatışmaları, organizasyon sorunları, liderlik / merkezde olma rekabeti, inisiyatif ve sorumluluk almaktan sakınma gibi sorunlar öncelikle sıralanabilir.

Üniversiteler

Üniversiteler yaptıkları araştırmalar üzerinden bilgi ve söylem üreten kurumlar. Bu anlamda akademik ve bilimsel kabul görmeyen kentsel müdahalelere muhalefet etmek üniversitelerin bir toplumsal sorumluluğu olarak kabul edilir. Ancak son dönemde üniversitenin kurum olarak giderek piyasaya ile eklenmesi, danışmanlıklar vs üzerinden gündelik siyasetin içerisine çokça çekilmesi bu toplumsal sorumluluğun yerine getirilmesinde kafa karışıklıklarına neden olabiliyor. Yine de bu sorumluluğu yerine getirme gayreti içerisinde çok sayıda öğretim elemanı var. İstanbul'da bulunan üç şehir ve bölge planlama bölümünden katılanların birlikte hazırladığı ve internet üzerinden imzaya açılıp çok sayıda destek alınan Akademi Kentsel Dönüşüm metni içinde çok ciddi uyarılar ve eleştiriler bulunuyor. Diğer yandan, üniversite ile doğrudan bağlantılı öğretim elemanları ve öğrenciler üzerinden sürdürülen Dayanışmacı Atölye gibi bir sivil oluşum 5 senedir örgütlü sayılabilecek bir mücadeleyi sürdürerek kentsel müdahaleler sonucu mağdur olan mahallelerde katılıklı öğrenme süreçleri üzerinden mahallenin kendi sözünü üretmesine destek oluyor. Yine üniversite temelli alternatif planlama çalışmaları yapılıyor, çok sayıda eleştirel makale, tez ve araştırma üretiliyor. Öğrencilerin bu sürece katkısı had safhada. Örneğin Dayanışmacı Atölye, öğrencilerin inisiyatifli ile kurulmuş bir yapı; çeşitli mahallelerde gönüllü çalışmalarını sürdürüyor ve mahallelilerle birlikte mahalle için mahallenin bilgisini üretmeye gayret ediyor. Bu muhalif gayretlerin yanısıra birçok kentsel müdahalede üniversite hocalarının yüklenici ya da danışman olarak imzalarının olması soru işaretleri yaratsa da, üniversitenin de olduğundan farklı gösterilmemesi, toplumun bir yansımaları olduğunun kabulü sağlıklı olacaktır. Üniversiteler açısından bir diğer sıkıntılı alan birçok öğretim elemanının halen YÖK'ün ve devletin antidemokratik uygulamalarından endişe ederek bu tip muhalif süreçlerin dışında kalmayı tercih etmesidir. Zaman sorunu, kişisel hırslar ve anlaşmazlıklar, inisiyatif ve sorumluluk almaktan kaçmak ve geçim sorunları da üniversitenin muhalefet gücünü arttırmasının öndeki ilk akla gelen diğer sorunlar olarak sıralanabilir.

Medya

Toplumsal muhalefetin temsili ve söylemin kuruluşu anlamında medya önemli bir aktör konumundadır. Bu çerçevede uluslararası medya, ulusal medya, yerel medya, sektörel medya çerçevesinde TV ve radyo kanalları, dergiler, gazeteler ve son yıllarda hayatımızda giderek çok yer kaplayan internet portallarından

bahsedilebilir. Medya kentsel müdahaleler konusunda ne kadar çok devrede olursa sorunun çözümünün o kadar kolaylaştığı ya da olasılık dahiline girdiği düşünülebilir. Sulukule sürecinin halen tamamlanmamış olması ve Sulukule için bir umudun sürüyor olması medyanın çok iyi kullanılması ile doğrudan ilişkilidir. Medyanın muhalif kanadının azınlık olduğunu ama ilişkiler üzerinden muhalif olmayan kanadın da devreye sokulabildiğini vurgulamak gerekir. Temsil ve anlamın kuruluşu açısından zaman zaman sorunlar yaşansa da kamuoyu oluşturmak, kitlesel eylemler yapılamadığından, medyanın muhalefetin sesi olması dışında maalesef mümkün olamamaktadır.

Uluslararası muhalefet

Son dönemde hızla uluslararası sivil ve kurumsal ağlara entegre olan bir sivil toplumun varlığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Sivil ağlar deneyim paylaşımları açısından, kurumsal ağlar ise kamuoyu oluşturmak ve siyasal baskı kurmak açısından kullanılabilirlerdir. Yine Sulukule örneğinde UNESCO'nun, BM Zorla Yerinden Edilmeler Komisyonunun, BM Habitat'ın, AB'nin, Helsinki Yurttaşlar Birliği'nin ve çeşitli Roman birliklerinin siyasal alanı zorlaması ve uygulayıcıları zor durumlarda bırakması önemli örneklerdir. Diğer yandan çok sayıda yabancı, uluslararası sivil ağlar üzerinden Sulukule mücadelesine yaptıkları çalışmalarla yerinde ya da dışarıdan müdahil olabilmektedir.

Bütün bu muhalif oluşumlar kentsel dönüşüm süreçlerinde yolunda gitmeyen, kentte yaşayan insanın yabancılaşmasına neden olan süreçlere karşı kendi bakışları ve örgütlülükleri çerçevesinde karşı çıkışlar gerçekleştirilmektedirler. Bu kapsamda çok sayıda gösteri-yürüyüş benzeri eylemin yanısıra, kongre/sempozyum, seminer, konferans gibi bilimsel etkinlikler, sergi, belgesel vb. sanatsal üretimler, alternatif gündem ve süreç yaratmaya yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Doğrudan ya da dolaylı olarak kentsel dönüşümde muhalefet eden oluşumlar çoğaldıkça, bunların eylemleri de kamuoyunda farkındalık yaratarak yerel siyasete, karar alma süreçlerine etki etmekte ve özellikle kentsel dönüşümde yönelik tartışmaları açığa çıkarmaktadır.

Birarada Muhalefet İhtimali Üzerine...

Biraradalık, muhalif yapıların karşı çıkış noktaları üzerinden düşünüldüğünde, çok kolaymış izlenimi veriyor. Nihayetinde bütün muhalif aktörlerin karşı çıktığı süreçler üç aşağı beş yukarı aynı. Biraradalık ihtimalisizliğe kilitlenen ise

“nasıl bir kentsel muhalefet” sorusu. Karşı çıkmanın yöntemi hedeflere ve hedeflenen kitlelere ilişkin bir tercih...

Yöntem tercihin bütün muhalif kesimler tarafından ortaklaşmasında esasın, hedefleri karşı çıktığımız eşitsizlik, adaletsizlik, mağduriyet vs. hallerle, hedeflenen kesimleri ise bu süreçlerle karşı karşıya kalan gruplara kilitlemek olduğunu düşünüyoruz. Daha açık bir ifadeyle, halkın içinde ve halkla birlikte geliştirilecek bir söylem ve ütopya üzerinden doğrudan mevcut sistemin yarattığı sorunları hedefleyen ama ütopya kurmayı, iktidar hedefini oluşturmayı ve bu hedefin peşinden koşmayı sürece ve daha önemlisi söylemin kurulmasında esas olacak halka bırakan; halk kavramını mavi yakalı işçilerle birlikte, düşük ücretli beyaz yakalı kesimlere, öğrencilere ve hatta bu süreçlerden olumsuz etkilendikleri açık olan orta gelir gruplarına yaygın; dolayısıyla muhalif söylemini de tüm bu kesimleri hedefleyecek şekilde revize eden; bu revizyon sonucu söylem, hedef ve hedef kitle konusunda ortaklaştığı ve yakınlaştığı muhalif kesimlerle ilişki kuran, nihayet kent hakkı kavramı üzerinden sürekli bir mücadele alanı açan bir kentsel muhalif birlikteliğin oluşabileceğini ve bugünkü halinden çok daha güçlü ve inandırıcı olacağını düşünüyoruz. Ancak bugünkü haliyle kentsel muhalefetin önemli bir kısmı hedefini iktidar üzerinden kuruyor, hedef kitlesini de bu iktidarda taşıyıcı gördüğü kesimler olarak belirliyor. Hedefe ulaşmada kullandıkları yöntem ve araçlarda ortaklaşmadıkları bütün gruplar ise revizyonist, karşı devrimci, geleneksel solcu vs. olarak damgalanıyor ve acımasızca eleştiriliyor. Böylece, kentsel muhalefet, tam da genel sol siyasetin yaşadığına benzer olarak, parçalanıyor/parçalı kalıyor, kitleselleşemiyor ve toplumun geniş kesimleri üzerinde güven oluşturamıyor. Hardt ve Negri'nin “kent sürekli kuruluş süreçlerinde eklenilen çoğul toplumsal çatışmalar aracılığıyla biçimlenmiş bir kurucu iktidardır” tespitinden hareketle sürekli kuruluş süreçlerinde yer almak istiyorsak toplumsal muhalefetin ortak ilkelerini birbirinden çok farklı motivasyonları ve sorunları olan muhalif aktörler arasında yaşanacak çatışmalara rağmen kurmak zorundayız. Bu çatışmaları nasıl olumlu algılayıp yönlendirebileceğimize kafa yormalyız.

“Radikal demokrasinin amacı demokratik devrimi derinleştirmek ve farklı demokratik mücadeleleri ilişkilendirmek ise, böyle bir misyon ortaklaşmaya izin verecek yeni özne pozisyonlar gerektirir. Özne pozisyonların talepleri demokratik denklik ilkesine uygun olarak eklenilebilir. Bu, belirlenmiş çıkarlar üzerinden bir ittifak kurma haline karşılık gelmez: güçlerin üst kimliklerini ortaklaştırma çabasıdır...” (Mouffe, 1993)

Çoğul ve dağılmış mücadele alanları üzerinde farklılaşmış siyasal ölçekler (Sokak ve mahalle ölçeğinden kent, ulus-devlet ve hatta küresel ölçeğe kadar) söz konusuysen, muhalif aktörler arasında birleşen, çözülen ve yeniden birleşen gruplar varken, biraradalık ancak birbirine bağımlı, eşit ve özerk mücadele alanları üzerinden kentsel hakların talebi ile mümkün olabilir. Gramsci'nin yıllar önce önerdiği, toplumun çeşitli kesimlerine doğru genişleyen birlikler oluşturmak suretiyle hegemonik bir blok oluşturmak bugün için kaçınılmaz bir ihtiyaç haline gelmiştir. Bu talebi de Platoncu bir yaklaşımla düşünmek, erişilmez adalete ve özgürlük yerine kent haklarını koymak ve kent haklarını nihai ve kesin bir evre olarak varolamayacağının ön kabulüyle ona doğru yaşamak, bunu bir yaşam biçimi haline getirmek gerekir. Ancak bu şekilde toplumsal kentsel muhalefet arasında sıkı bir bağ kurulabilir ve birbirinden çok farklı özelliklere sahip muhalif aktörler gereğinde birarada varolabilir.

Son dönemde sık sık kullandığımız ve yasal karşılıkları da olan barınma hakkı kavramı çok önemli ve belki de en temel hak talebinin altını çizse de tek başına bu birradalığı sağlamada ve toplumsal ilişki kurmada yeterli bir kavram değildir. Barınma hakkı kavramını genişletmek durumdayız. Örneğin Sulukule için hazırladıkları yayınlanmamış bir raporda Akkan ve Kayhan [2008] barınma hakkı kavramını mahalle ile ilişkilendirmek suretiyle başka haklarla içiçe geçirmişlerdir:

[Kavramı, salt] “baş sokacak ev olarak değil tüm kültürel, sınıfsal, sosyal taleplere uygun mekânlarda yaşama hakkı olarak tanımlanmaktadır... Barınmak bu mahallelerde yaşayan insanlar için; yaşam biçimlerini olduğu haliyle korumak, sosyal dayanışma ağlarını ayakta tutmak, geleneksel istihdam yapılarını muhafaza etmek anlamına geliyor. Mahalle temelli yaşam, onların hem tarihsel köklerini koruyan hem de kültürel ve sosyal ağlarını yaşatan bir [olgu] olarak barınma anlayışlarının merkezine oturmaktadır. Bu bağlamda, mahalle yaşamını bir bütün olarak ele almak ve bu yaşamın devamlılığının sağlanmasının bir barınma hakkı meselesi olduğunun altını çizmek gerekir.”

Kentsel Mekanın Kontrolü için Kent Hakkı Kavramı

Lefebvre 1968 yılında ilk kez kent hakkından bahsederken, kavramı bütün kent ve kentleşme süreçlerini belirleme/kontrol etme hakkı olarak tanımlamıştı. Henüz küreselleşmenin lafının edilmediği bir dönemde kentleşmenin sanayileşme süreçlerinden koptuğunu ve kapitalist kentin dünya üzerinde tam kentleşmeye doğru yol aldığını, bunu da devlet ve sermayenin kentsel mekânı kontrol etmesi üzerinden sürdürdüğünü/sürdüreceğini anlatıyordu. Yunan

kentlerinde agora etrafında örgütlenen ve pazaryerinin kent merkezine girişini engelleyen politik kentin zaman içerisinde Avrupa kökenli pazaryeri etrafında örgütlenen kente yeni düşüğünü aktarıyor, kent hakkını yeniden politik kente dönüştürerek ilişkilendirip kentsel mekânı belirleyen güç ilişkilerini yeniden yapılandırarak kontrolü devlet ve sermayeden kent insanına geçişi olarak tarif ediyordu. Yer yer bir politik proje ya da ütopya olarak da nitelendirilen kent hakkı üzerinden kentsel karar mekanizmalarının yeniden yapılması ile bütün kent yaşayanları kentsel siyaset içerisinde yerini alacak ve yaşam çevrelerini etkileyen kararlarda söz sahibi olacaklardı. Lefebvre, kent hakkını gündelik hayatla ilişkilendirerek, onların ve yerlerin eksiksiz kullanımını sağlamak üzere kentsel yaşama, yenilenmiş bir merkeziliğe, karşılaşma ve değiş tokuş mekânlarına, yaşam ritimleri ve zaman kullanımlarına erişim ve bunları yaşayanların isteğine göre değiştirme hakkı olarak açıklıyordu. Kentlerde yaşayan ve çeşitli farklılıklar barındıran bütün insanları ama özellikle tehdit altındaki grupları hedeflemesi de demokrasinin çoğunluğun diktasına dönüşme potansiyelinin önüne geçme gayretiydi.

Son yıllarda politik kent yukarıda sayılan muhalif yapıların da etkisiyle giderek kendine geliyor ve devletin ve sermayenin kontrolüne karşı çıkışlar güçleniyor. Bu çerçevede kent hakkı kavramı da yeniden tartışılır oldu. David Harvey'in [2008] bu bağlamdaki son makalesi yerel siyasetin geleceği açısından yeni açılımlar sağlıyor. Harvey'e göre kent ve kentleşme süreçleri artı değer kullanımının ana kanallarından birisi haline gelmişse, kent hakkı, bu artı değer kullanımını üzerinde demokratik bir yönetim kurmak anlamına gelir. Kent hakkı, kentsel kaynaklara erişime yönelik bireysel özgürlüklerin çok ötesinde kenti değiştirmek suretiyle kendimizi değiştirme / kendi geleceğimizi belirleme hakkıdır. Harvey, bu hakkın bireysel değil ortak bir hak olduğunun altını çizerek ve en kıymetli ama en çok ihmal edilen insan hakkı olduğunu ilan eder.

Harvey'e göre kent hakkı bugün küçük bir siyasal ve ekonomik elit grubun elindedir ve geri kazanılması gerekir. Bu geri kazanma sürecinde kent hakkı kavramı üzerinden birlikte muhalefet olasılığını tartışır. Kentleşme süreçlerinde artı değer üretimi ve kullanımı üzerine odaklanan ve bunun kimler tarafından yönetileceğini sorgulayan kent hakkı kavramını, geniş bir toplumsal hareketin inşası için kent hakkının demokratikleşmesini sağlamak, kentsel mekânı almak ve yeniden üretmek, kamusal alanları yeniden kazanmak / korumak üzere çalışan bir slogan ve politik bir ideal olarak tanımlar.

Bu kent bir geleceği olsun istiyorsak; bu kentin geleceğini kendi kontrolümüzde tutmak istiyorsak, kent hakkını çeşitli vesilelerle dile getirip peşi sıra çalışmalar yürüten kentsel muhalefetin içinde yer alan formal ve enformel yapıların birbirini beğenmeme lüksü yoktur. Kent hakkı kavramı tam da üzerinde anlaşabileceğimiz ve sıkı sıkıya sarılabileceğimiz bir kavramdır. İnsanları harekete geçirmek, çok büyük agoralar oluşturmak ve oluşturduğumuz agoralarda kitlesel politik eylemler gerçekleştirmek zorundayız.

Kenti, piyasanın ve hâkim ideolojinin totaliterliğinden kurtarmak ve politik kenti yeniden ve daha güçlü kurmak zamanıdır...

Murat Cemal Yalçınhan & Erbatır Çavuşoğlu

KAYNAKÇA

- Akkan, B.E. & Kayhan, A. (2008) "Sulukule için Sosyal Değerlendirme", yayınlanmamış rapor.
- Harvey, D. (2008) "The Right to the City", New Left Review, 53.
- Lefebvre H. (1968) Le droit à la ville. Anthropos, Paris.
- Mouffe (1993) Return of the Political, Versus, London.
- Yalçınhan, M. C. (2005) Globalisation, politics and planning decisions: A case study of Koç University in Istanbul, PhD Thesis, London School of Economics, London, UK.
- Yalçınhan, M.C. (2008) "Kentsel Muhalefetin Halleri ve Halsizlikleri", www.planlama.org
- * *Mimarist* (Ekim 2009) Dergisinde yayımlanmıştır.

URL: <http://yalcintanmc.blogspot.com/2009/12/kentsel-donusumu-ve-kentsel-muhalefeti.html>